

70. letih sta se ukvarjala z družbenim vprašanjem: Valentin Zarnik v „Novicah“ 1871. leta in Josip Serbec, Jankov brat, ki je izdal 1874. leta knjižico „Materializem in slovanstvo“.²⁴ V 80. letih so nastopili: Krekov predhodnik, družboslovec Ivan Belec v „Slovcu“ 1882., 1884., 1885. in 1888. leta; nato v „Letopisu Slovenske matice“ 1884. in 1885. leta Josip Vošnjak ter 1886. leta Fran Podgornik s knjižico „Delavski prijatelj“.

Ne da bi se tukaj spuščal v ocenjevanje spisov navedenih družboslovcev, hočem podrobno obravnavati samó nazore in načela Josipa Serbca, ker so za tisto dobo pri nas nekaj posebnega in današnji javnosti splošno najbrž neznan.

Refleksije

Konec idile

Druga polovica 19. stoletja in predvojna leta vzbujajo pri vsakem opazovalcu, ki jih motri s perspektive življenja naših dni, vtis prosperitete in stabilnosti. Dokazati je seveda mogoče, da so zoreli tudi v tedanji družbi veliki konflikti in da so se vedno bolj zgoščevale temne sence, ki so jo spremljale od njenega postanka dalje; toda vse to ne pomeni mnogo za povprečnega opazovalca, ki živi in motri svet z vidikov dobe, katero označujejo milijonske armade brezposelnih, državljanske vojne in moralne perspektive bodočih mednarodnih konfliktov. Zanj je ona doba vendar še čas napredka in blagostanja. Danes so ti časi za nami. S časi so se pa spremenili tudi ljudje. Doba stabilnosti ni ljubila niti velikih konceptov niti tveganja; ljudje so se poglobili v podrobno delo; v medsebojnih razmerjih je zavladal duh tolerantnosti in proste diskusije. Danes pa vse krpanje ne pomaga nič, rešiti nas morejo le še velike, temeljite spremembe. Zato se je v sodobnem človeku poglobil smisel za osnovna vprašanja in nova izhodišča, za velikopotezne akcije, za velika tveganja. Njegov obraz so izoblikovale gospodarske krize, politične diktature in oboroževalna tekma.

Malokje pa je ta kontrast tako živ kakor pri Slovencih. Pred vojno smo živeli v zatišju. Celó v tedanjih časih je bilo v Evropi le malo pokrajin, kjer bi bila nasprotja tako malo ostra kakor pri nas. Socialno vprašanje še ni izzivalo takih konfliktov kakor drugod. Celó v nacionalnih borbah so bile naše zahteve zelo skromne in sredstva borbe, ki smo se jih posluževali mi in naši nasprotniki, mnogo manj radikalna kakor drugod ali kakor danes.

---

misel, 1927., 134. — Prijatelj je pravilno zapisal, da je bil Kočvarjev spis o socialnem vprašanju „prva daljša razprava o tem vprašanju v slovenski publicistiki“, a Gantar je zmotno domneval, da je bil med Slovenci Geršak „menda prvi, ki se je resno pečal s socialnim vprašanjem“.

²⁴ Dr. Josef Serbec, Advocatus-Candidat: Der Materialismus und das Slaventhum. Marburg 1874 (Selbstverlag). Na ta spis me je prijazno opozoril knjižničar dr. Glonar v Ljubljani.

Tudi boj med klerikalci in liberalci je bil le redko premišljen do konca. Bili smo pač del tedanje Avstrije, ki je bila med evropskimi velesilami pač zadnja v odločanju o velikih stvareh. To je bilo tudi razumljivo: drugod imamo nacionalne države, v katerih so prišli neposredno do izraza konflikti med kapitalizmom in socializmom, nacionalizmom in pacifizmom, cerkvami in svobodomiselstvom. Avstrija pa je bila ostanek prejšnjih dob, pol fevdalen konglomerat raznih narodov. Vsi problemi so se s tem izmaličili, prehod od misli do akcije je bil manj neposreden. Kdor je mogel primerjati Dunaj z drugimi velikimi prestolnicami, je dobil vtis manjše notranje napetosti, obenem pa tudi pomanjkanja one samozavesti, kakršno ima samo človek, ki se zaveda, da se odločitev o važnih stvareh nahaja v njegovih rokah. Vsa dobra uprava, relativna tolerantnost in dunajska „Gemütlichkeit“ tega ni mogla nadomestiti in je ta vtis le še potrjevala. Slovenci smo pa bili v glavnem le deminutiv Dunaja, avstrijska provinca.

Po vojni se je spremenilo vse, evropska družba in naš položaj. Meščanska družba povojne dobe pozna sicer še vedno nihanje med cikličnimi konjunkturami in krizami ter difference med posameznimi državami; če jo pa motrimo v celoti in če jo primerjamo s prosperiteto predvojnih let, moramo reči, da je zašla v permanentno krizo, iz katere ne najde več izhoda. S prosperiteto vred pa tonejo tudi vse liberalne in demokratične uredbe in gesla Wilsonovega in ženevskega meščanskega pacifizma, kakor tudi revizionizem socialne demokracije. Vrši se nevzdržen proces radikalizacije na desno in na levo. Zato se danes zastavljajo gospodarska, politična in kulturna vprašanja v tako ostrih oblikah, kakor jih lagodna predvojna doba ni poznala. Motrenje gospodarstva in kulture, tudi pri manjših vprašanjih, je pri sodobnem opazovalcu prekvašeno z njegovim odnosom do celote današnjega življenja. Šele sedaj moremo prav doživeti vso jedko ostrino Marxovih ali Nietzschejevih nazorov. V nasprotju s tihim podrobnim delom in umerjenimi nazori prosperitetne dobe postaja danes vse javno udejstvovanje zavesten bojni klic.

Slovenci pri tem procesu nismo soudeleženi samo kot del evropske družbe; tudi naš individualni položaj nas sili k temu, posebno še naš nacionalni. Pred vojno so bile naše zahteve skromne, naši koncepti ozki, naša sredstva zmerna. Kakšen pomen bi mogla imeti danes taka taktika n. pr. za našo nacionalno manjšino v Italiji? Pred svetovno vojno se za mednarodno politiko nismo skoraj prav nič brigali. Danes pa je naše vprašanje mednarodno. V novem položaju so potrebni novi, bolj ostri in principijelni ljudje. Tega sicer še ne uvidijo vsi in vsa naša politika v Jugoslaviji n. pr. je klasičen primer oportunitizma in nenačelnosti. Vse to je seveda v neki meri utemeljeno v naši tradiciji, ki pozna le malo primerov načelne jasnosti in konsekventnosti, velikih konceptov in pogumnega tveganja; v tem oziru nas Srbi in Hrvatje presegajo. Toda tradicija ni vse in vedno ne moremo ostati v sedanjem močvirju. Že danes ni več resnična stara trditev, da je slovenski človek bitje, ki se v njem stekajo vsa protislovja. Vedno bolj se širi spoznanje, da nas morejo rešiti le velike stvari. Nič zato, če se pojavlja v obeh tradicionalnih taborih stremljenje, da se usmeri ta proces radikalizacije in načelne orientacije na desno. Mladina v svojem pretežnem delu gleda jasno ter ostro in si bo že našla svojo pot.

Observer.